

Isaac Deutscher (1963)

Tre riktningar inom kommunismen ¹

Hegel säger någonstans att ett parti är verkligt när det blir splittrat. Långt ifrån att vara en paradox är tanken enkel och djup i sin dialektiska insikt Ingen politisk rörelse (eller filosofisk riktning) kan undvika att utlösa de motsättningar som finns inom den själv och dess omgivning när den växer och utvecklas. Och ju mer den framhäver dessa, desto rikare är dess innehåll och vitalitet. Stalins föreställning om det monolitiska partiet var en av hans terroristiska utopier, en självhärskares luftslott. Skrämmd till döds av varje meningsskiljaktighet eller ”avvikelse” höjde han sig i sin fantasi över historien och samhällets realiteter. Han lyckades ”eliminera” motsättningar i den kommunistiska rörelsen endast genom att undertrycka rörelsen själv, genom att jaga livet ur den och reducera den till en ”apparat”. Men också då fortsatte motsättningarna att avspejla sig såsom i en förvrängd spegel, i hans egen politik med dess notoriska svängningar mellan ”vänster” och ”höger”. Fastän monoliten var obefintlig i en djupare filosofisk och historisk betydelse, så dominerade den politiskt Sovjetunionen och den internationella kommunismen i flera årtionden. Och vi dras alltjämt med följderna av detta faktum.

Den sovjet-kinesiska konflikten, som kommit efter stridigheterna kring avstaliniseringen i Sovjet, och de ungerska och polska upproren 1956, markerar en ny fas i monolitens upplösning. Den internationella kommunistiska rörelsen har än en gång blivit öppet delad och på så sätt verklig. På nytt slåss den på sitt eget vis för sin egen identitet och medvetenhet, i stället för att som under Stalintiden vara en pseudorörelse eller en pararörelse med enbart en härledd identitet. Om denna förändring går tillräckligt långt, om rörelsen tillåts utveckla alla sina genuina motsättningar och finna sig själv på nytt, kommer de fördelar som kan tillfalla den ur splittring och oenighet ofrånkomligen att väga över de omedelbara olägenheterna, vid vilka såväl kommunister som anti-kommunister har fixerat sin blick, de förra med viss fruktan, de senare med hoppfull förväntan.

1

Utvecklingens logik förefaller att återskapa de väsentliga skillnaderna mellan höger, center och vänster inom kommunismen. Detta är ännu en tendens snarare än ett faktum, potentiellt snarare än verkligt. Demarkationslinjen är ännu suddig, bruten av flera motströmmar, skymd av en dimma av tveksamheter. Det är sålunda bara under vissa förutsättningar man kan tala om dessa tre riktningar inom den nutida kommunismen: maoismen till vänster, Chrusjtjovismen som centern och en tämligen konturlös men inflytelserik och deras många halvanonyma likasinnade inom Sovjetblocket. Med eller mot sin vilja kommer man att tänka på de tre riktningarna under 1920-talet: den bucharinistiska högern, den stalinistiska centern och den trotskistiska vänstern. Efter ett långt uppehåll förefaller kommunismen att ha gått cirkeln runt och återupptagit en stor ideologisk debatt, som avbröts för trettio år sedan. Inte för inte sätter parterna i den pågående kontroversen etiketter som trotskist, bucharinist och stalinist på varandra. Men hur äkta är sambandet mellan de två debatterna? I så måtto som de ämnen och svårigheter som låg i botten på 1920-talets skiljaktigheter har bibehållit sin vikt och aktualitet, så bör de nuvarande skiljaktigheterna, om och när de utkristalliserar sig, i stort sett motsvara 1920-talets. De gamla meningstutbytena uppehöll sig vid de grundläggande frågorna om övergången från kapitalism till socialism och dessa har ännu inte blivit lösta. 1920-talet var en skapande period med flera föregripande idéer, av vilka många efter att ha blivit förbjudna eller lämnade åt glömskan gör sig gällande på nytt och förefaller att förbli relevanta för en lång tid framåt.

¹ Skriven för *Les Temps Modernes* och *New Left Review* 1963.

Kontinuiteten hos de tre riktningarna manifesterar sig emellertid genom bristen på kontinuitet. För ögonblicket är det bristen på kontinuitet som är utmärkande. Så mycket har förändrats: den allmänna historiska situationen, den globala maktbalansen, den sociala strukturen inom det efterkapitalistiska samhället, den koloniala och halvkoloniala världen, det sammanhang inom vilket de kommunistiska partierna arbetar och innehållet i deras egna traditioner. Den historiska utvecklingens gång kan inte bara ta vid där den avbröts under 1920-talet, eftersom den i själva verket inte avbröts helt. De forna skiljaktigheterna reproducerar sig i ett nytt eller delvis nytt innehåll, mot bakgrunden av Sovjetunionens nya ansvar som en nukleär makt, den kinesiska revolutionens seger och konsolidering, revolutionens utbredning på andra håll, den framskridande industrialiseringen av alla kommuniststyrda länder, jordbrukskollektiviseringen i de flesta av dem och så vidare. Somliga av argumenten från 1920-talet skulle vara meningslösa i dag. Bucharin skulle, om han levde, knappast förespråka en politik som främjade tillväxten av privata och kapitalistiska jordbruk vare sig i Sovjet eller i Kina. (Å andra sidan är Gomulkas och Titos politik mot bönderna i själva verket ultrabucharinistisk.) Vad som emellertid väger betydligt tyngre för kommunismens del än dessa förändringar i de objektiva omständigheterna är årtiondena av monolitisk likformighet. De dominerar alltså karaktären på och stilen i den pågående kontroversen.

Inom var och en av sina sektorer, den maoistiska, den chrusjtjovistiska och den "titoistiska", är den nuvarande kommunismen en reaktion mot stalinismen, men överallt reagerar den på stalinistiska manér och inom varje sektor gör den detta på ett annorlunda sätt. Under 1920-talet reagerade den officiella bolsjevismen mot leninismen, medan den behöll formerna för den leninistiska ortodoxin. Nu, som under tjugotalet, ser vi hur rörelsen bryter med sitt förflutna och sin tradition. I båda fallen har det förflutnas och traditionens egenskaper återspeglats sig, positivt och negativt, i den nya fasen.

Den leninistiska traditionen har vävts samman av två huvudlinjer: revolutionär internationalism och proletär demokrati. Mot den leninistiska internationalismen ställde Stalin och Bucharin upp den nationella självtillräckligheten i den ryska revolutionen, det vill säga socialism i ett land. De måste rättfärdiga den nya doktrinen i samma termer som den gamla – därav det sofistiska sättet på vilket de måste lägga fram den. De lade sin egen tolkning av den nationella kommunismen ovanpå traditionen från den bolsjevikiska internationalismen. På samma vis var den stalinistiska föreställningen om det monolitiska partiet – oförsonlig mot varje intern avvikelser – oförenlig med den leninistiska "demokratiska centralismen", under vilken de kommunistiska leden ständigt var i full gång med debatt, och med sovjetrepublikens tidiga plebejiska demokrati. Alla de bolsjevikiska sederna, i tanke som handling, måste förvrängas och förgöras innan partiet kunde likriktas efter Stalins ideal. Innan detta hänt dröjde de forna, demokratiska vanorna alltså kvar. Fram till det sena tjugotalet förblev partiet *öppet* uppdelat i en höger, en center och en vänster. Och skiljaktigheterna accepterades alltså som naturliga och berättigade. Stalin vågade själv ännu inte ifrågasätta det befogade i meningsutbytena. Så stark och livaktig var till och med resterna av friheten inom partiet och den proletära demokratin, att det tog stalinismen år att avlägsna den.

Sakernas nuvarande läge är i stort sett omvänt tjugotalets. En ny kommunistisk internationalism håller på att träda fram, men den måste alltså ta sig igenom det skal av nationell egoism som utbildades under stalinismen. På samma sätt är nya idéer under framväxt, en ny vilja till avvikelser och meningsutbyte, en ny törst efter frihet inom partiet och socialistisk demokrati. Men allt detta hålls fortfarande inom de stalinistiska mönstren för en totalitär disciplin. Närmare fyrtio år efter den senaste stora diskussionen inom kommunismen har återupplivandet av debatten kommit som en förfärande chock för kommunister och förefaller dem vara något alltigenom oberättigat. Så tungt är alltså arvet efter stalinismen och så svårt är det för de kommunistiska partierna att frigöra sig från det! Också när debatten så småningom tycks bli ofrånkomlig igen, så finner de det

ytterst svårt att förlika sig med detta faktum.

2

Det är inte lätt att skilja dikt från verklighet i den sino-sovjetiska dispyten och att säkra de äkta motiven från ideologiska överhetsanspråk och taktiska tricks. Det är en högsta gradens ironi att det var Chrusjtjov, en av Stalins främsta medbrottslingar och en av ledarna under de stora utrensningarna, som skulle ge röst åt ambitionen att befria kommunismen från den stalinistiska försteningen, medan Mao Tse-tung, vars anknytning till stalinismen har varit betydligt lösare och avlägsen, har kommit att framstå som väktaren av den stalinistiska ortodoxin.

Man brukar påstå att konflikten mellan Peking och Moskva härstammar från 1958 allt sedan dess, under fem långa år, var den en *secret de polichinelle* inom den kommunistiska hierarkin. Ingen som följde de skiftande "ideologiska" avvikelserna i dialogen mellan Moskva och Peking hyste några tvivel om detta.² Detta är ett mått på hur djupt fruktan och avskyn för den öppna debatten är rotade hos ledare som uppfostrats i den stalinistiska skolan när de under hela denna tid dolde oenigheterna till och med för majoriteten inom de kommunistiska partierna. Detta är möjligt bara inom en rörelse som leds av en förtegen och slutet oligarki. Men vad blev resultatet? När meningsskiljaktigheterna så småningom uppenbarades, var klyftan mellan de sovjetiska och kinesiska partierna redan utbildad och praktiskt taget omöjlig att överbrygga. Båda sidor försökte vidmakthålla "enigheten" och den monolitiska föreställningen, men tron på allt detta kunde inte trola bort förekomsten av en fundamental konflikt som rörde intressen likaväl som principer. Ju längre konflikten fick sjuda under ytan, desto mer våldsam blev med nödvändighet explosionen. Nu måste även den mest godtrogna chrusjtjovit eller maoist medge, att om dispyten hade förts inför öppen ridå redan från början, skulle båda sidor haft en större chans att argumentera på ett rationellt sätt, och även om de inte kunnat lösa svårigheterna, hade de åtminstone kunnat definiera dem å ömse håll.

Också nu skyggar både chrusjtjoviter och maoister för att erkänna och avslöja hela sanningen. Båda ger sig in i debatten med något som är att likna vid en rysning, med en känsla av att de begår ett helgerån gentemot de regler för partiet som de båda omfattar. Det är sålunda bara en halvsanning att Moskva och Peking har varit oense alltsedan 1958. Vad som började det året är den nuvarande fasen i konflikten, men det fanns många tidigare faser, öppna likaväl som latenta. *Den grundläggande motsättningen mellan den kinesiska revolutionen och den sovjetiska byråkratin är fyra årtionden gammal.* Den uppenbarade sig tidigast under tjugotalet, då Stalin och Bucharin tvingade de kinesiska kommunisterna att stanna kvar inom Kuomintang, acceptera dess disciplin, lyda Chiang Kai-sheks order, uppge sina egna oavhängiga revolutionära förhoppningar och sålunda förbereda för 1927 års *harakiri*. Det var då Moskva, som redan slagit in på socialismen i ett land, offrade den kinesiska revolutionen för sin egen tvivelaktiga *raison d'etat*, nationell egoism och diplomatisk bekvämlighet. Nu, nära fyrtio år senare, sedan ytterligare en kinesisk revolution segrat och efter åtskillig avstalinisering i Moskva, förblir kärnan i konflikten densamma: Moskva försöker att pressa fram en ideologisk och politisk tribut till sin egen *raison d'etat* från kineserna.

3

Detta är inte platsen att redogöra för hela historien om de tvetydiga relationerna mellan det efterleninistiska Sovjet och den kinesiska kommunismen. Det räcker att konstatera att Stalin

² Endast den västliga diplomatin, i synnerhet State Department och västliga sovjetologer och sinologer, misstänkte att föreställningen om en konflikt mellan Kina och Sovjet var en *canard* (anka) av den chrusjtjovitiska propagandan" avsedd att leda dem vilse och att "vagga den västliga vaksamheten till sömns".

under trettioalet betraktade Mao Tse-tung med illa dold irritation, aldrig riktigt säker på om han var en ärorik förbunden eller en fördömd kattare. Under perioden i Yenan erhöll de kommunistiska partisanerna knappast något sovjetiskt bistånd. Och även under 1948 var det mot Stalins uttalade råd, som Mao beslöt att föra det kinesiska inbördeskriget vidare till ett segerrikt slut. Omedelbart efter det andra världskriget tvingades kineserna känna på den fulla tyngden av den stalinistiska nationella egoismen, när de sovjetiska ockupationstyrkorna i Manchuriet lade beslag på större delen av landets fabriksanläggningar som "krigsskadestånd" för Sovjets räkning. Vid den tidpunkten var Manchuriet Kinas främsta större industriregion, sedan japanerna hade avindustrialiserat själva Kina. Efter Maos maktillträde försökte Stalin vinna kontroll och inflytande över den kinesiska ekonomin med hjälp av sovjet-kinesiska andelsföretag. Samtliga dessa åtgärder var ett hårt slag mot den kinesiska revolutionens intressen och den kinesiska värdigheten. Mao och hans kamrater tog emot dessa slag under harmsen tystnad: de var alltför svaga för att protestera. Mitt uppe i ett inbördeskrig, med risk för amerikansk intervention, angelägna att erhålla vilken form av sovjetiskt stöd som helst, upprätthöll de oförtrutet den stalinistiska ortodoxin. I praktiken nonchalerade Mao konsekvent de stalinistiska dogmerna och Stalins instruktioner och följde sin egen strategi och taktik. Men för att undvika en uteslutning ur den internationella kommunismen och för att bevara rörelsefriheten hemma, så fann sig han och hans kamrater i Stalins fortgående "ideologiska" utpressning och erlade den påbjudna hyllningen till Fadern över alla folk.

Maos ortodoxa hyckleri hade emellertid långtgående konsekvenser, opportunismen till trots. Låtsasleken blev en del av den maoistiska trosläran och ritualen, och upphörde således att bara vara en lek. Detta visade sig när Moskva slog in på avstaliniseringen. I sitt budskap till det sovjetiska kommunistpartiets tjugonde kongress återopade Mao den apostoliska trosordningen "Marx-Engels-Lenin-Stalin", när alla i Moskva, till och med Molotov och Kaganovitj, helt bekvämt var i färd med att glömma denna förr så flitigt nyttjade formulering. Numera heter det att Chrusjtjovs "hemliga tal" kom som en fullständig överraskning och chock för Mao. Ändå tycktes han och hans kamrater strax därefter försöka sluta fred med avstaliniseringen. De insåg förvisso att den "nya kursen" i Moskva tillmötesgick deras egna krav och önskemål. Den förebådade jämlikhet mellan alla medlemmar i lägret och utlovade en respektabel behandling av Sovjets främsta allierade.

Därför reste Mao inga invändningar när Chrusjtjov år 1955 för att förbättra relationerna med Tito. Och han satte in det kinesiska inflytandet bakom Gomulka, när denne trotsade Moskva i oktober 1956. Dessutom gjorde Mao ett tappert försök att genomdriva avstaliniseringen också i sitt eget parti, sedan han kommit över chocken från den tjugonde partikongressen. Han proklamerade att hädanefter skulle "hundra blommor blomma" i det kommunistiska Kina. I många avseenden förblir detta det långt radikalaste försöket till avstalinisering som till dags dato gjorts någonstans inom den kommunistiska världen. Fastän det var mindre uppseendeväckande och melodramatiskt än Chrusjtjovs bildstormande yvigheter, gick Maos underförstådda kritik av stalinismen betydligt djupare; och tillfälligt vågade han sig mycket längre vad beträffar förnekelse av den stalinistiska föreställningen om det monolitiska partiet. Han drog upp en långtgående reform som, om den genomförts, skulle ha skänkt Kina långt större friheter än Sovjetunionen någonsin upplevt, åtminstone sedan inbördeskriget. Liksom en gång Lenin, förklarade han att arbetarna gjorde rätt när de bjöd motstånd mot byråkratin och att det var befogat att de backade upp sina krav med alla slags industriella aktioner, inklusive strejk. Han satte ett stort frågetecken efter hela enpartisystemet. Vid det laget hade maoismen förvisso nått gränsen för "revisionismen".

Vi vet att de hundra blommorna vissnade snart därefter, "korrigerings"-kampanjen sattes igång

och maoismen föll tillbaka i stalinistisk ortodoxi. På vad berodde denna frontändring? Den åsikt som uttalats av västliga kommentatorer – att förkunnandet av de hundra blommorna var ett trick avsett att lura de oppositionella elementen och provocera dem att avslöja sig så att de kunde krossas lättare – är alltför ytlig för att förtjäna allvarlig uppmärksamhet. Den tankegång som återspeglade sig i de hundra blommorna var alltför auktoritativ, alltför mycket i överensstämmelse med sig själv och i överensstämmelse också med Maos uppmuntran åt den polska antistalinismen för att avfärdas som ren svindel.³ Dessvärre har inte kineserna själva lämnat någon uppriktig och övertygande förklaring till sitt förfarande. Men det är klart att episoden med de hundra blommorna hade en traumatisk inverkan på deras fortsatta politik. Mao blev skrämmd av konsekvenserna av sina egna löften. Han hade endast inbjudit partiet och nationen att begagna sig av den nya friheten i hopp om att regimen var tillräckligt konsoliderad för att stå emot opposition underifrån och till och med kunna dra vinster av den, åtta år efter revolutionen. Denna förhoppning, som genomsyrade nästan varje rad i uppropet om de hundra blommorna, var kanhända inte utan fog. Under dessa åtta år hade Kina uppnått ekonomiska framsteg utan motsvarighet i den tidigare historien. Levnadsvillkoren hade förbättrats avsevärt för miljoner arbetare och hundratals miljoner bönder. Och regeringen hade gjort sitt bästa för att ”köpa ut” också bourgeoisin och dämpa deras fiendlighet. Av en mängd skilda orsaker var Maos regim betydligt mer lyckosam under sina första, knappa år än Lenins hade varit. Man kunde kosta på sig att hushålla med nationens ekonomiska tillgångar och att handskas mer rationellt med dess sociala klasser. I Ryssland hade ett stort gap mellan de styrande och styrda uppstått redan vid slutet av inbördeskriget och inte ens NEP kunde täcka över det. Något sådant gap uppstod inte i Kina.

Det sätt på vilket intelligentsian, bönderna och arbetarna och till och med partimedlemmarna kunde reagera på förkunnandet av de hundra blommorna (en flod av skarp och ofta bittert fiendlig kritik av regimen kom från alla håll) ledde Mao och hans kolleger till slutsatsen att nationen ännu inte var ”mogen” för den frihet man just påbjudit. Historikerna må argumentera huruvida de inte lät sig skrämmas alltför snabbt – ifall strömmen av kritik verkligen innebar någon allvarigare fara för regeringen eller om de inte borde ha förlitat sig på den breda popularitet som de åtnjöt och som existerade vid sidan av den öppna fiendligheten och kritiken. Vid varje revolution uppstår dessa kritiska och tragiska tillfällen – i Ryssland kom de jämförbara omsvängningarna våren 1921 och hösten 1923 – när revolutionära regeringar blir skrämmda av sin verkliga eller skenbara isolering och finner att de inte har råd att styra demokratiskt och söker att bevara sin makt med hjälp av auktoritära metoder. Detta är vad Mao och hans kamrater beslöt att göra sommaren 1957. Och sedan dess har de bestämt motsatt sig avstaliniseringen.

Efteråt har de sökt rättfärdiga omläggningen genom att hävda, att det var de borgerliga och reaktionära elementen, inte de socialistiska, som åtnjöt fördelarna av de nya friheterna, och att det var högerflygeln och inte vänsterflygeln inom partiet som tjänade på detta. Detta innebar i det närmaste ett erkännande av att den politiska balansen i landet vägde över åt en riktning som gick emot revolutionens *socialistiska* avsikter, alla framsteg till trots. Och med hänsyn till det kinesiska samhällets karaktär – böndernas dominans, den svaga arbetarklassen, konservatismen hos den gamla intelligentsian – kan detta mycket väl ha varit sant, och det kan måhända fortfarande vara det.

Maoisterna drog sedan slutsatsen att effekten av avstaliniseringen blev likadan på det

³ Den låg också i linje med Maos djupare intellektuella motvilja mot stalinismen. Den kinesiska politbyrån har nu avslöjat att man 1949 eller 1950 förbjöd uppkallandet av platser eller institutioner efter namn av någon levande kommunistisk ledare. Detta var, och måste förbli, ett högst hemligt beslut: dess antistalinistiska udd var alltför uppenbar vid en tidpunkt när nästan var och varannan plats eller institution i Sovjet bar namn efter Stalin, Molotov, Kaganovitj eller Vorosjilov.

internationella planet, också inom Sovjet. Inbördesstriderna i Ungern stärkte dem i deras inställning. Av dessa drog de lärdomen, att det var avstaliniseringen som hade lett Ungern till randen av kontrarevolutionen och hade spelat kommunistiska opportunisterna och högerfolket i händerna, sådana som Nagy, vilka var beredda att avvika till socialdemokratiska och bondepartierna och ta Ungern ut ur "det socialistiska lägret". Samtidigt utförde Molotov och Kaganovitj sin attack mot Chrusjtjov i Moskva efter liknande riktlinjer: avstaliniseringen höll på att splittra hela Sovjetblocket, hävdade de, och det var dags att stoppa detta. En koalition mellan kineserna och de ryska motståndarna till avstaliniseringen, gamla som nya, var eller kunde ha varit i görningen. Men Chrusjtjov lyckades förekomma detta genom att stoppa upp "liberaliseringen", odla vänskapen med Mao, öka hjälpen till Kina, lova utveckla Kinas atomkraft och till och med förse landet med nukleära vapen. Först efter att ha besegrat sina motståndare på hemmaplan riskerade han att ta en konflikt med Mao, fastän han ännu inte vågade föra den inför offentligheten.

Både Mao och Chrusjtjov har agerat under skilda och till och med motsägelsefulla inhemska påtryckningar, vilka till en viss grad drev var och en av dem att handla mot sin egen karaktär. I Sovjet hade samhällets modernisering, industrialiseringen på grundval av den allmänna äganderätten och planeringen, och framstegen med den allmänna utbildningen förvandlat det stalinistiska styrelseskicket till en outhärdlig anakronism. Eftersom den totalitära terrorn och utrensningarna inte lämnade efter sig några motståndscentra som var kapabla att rensa bort stalinismen, så måste Stalins medtjänare diskreditera och förneka hans inflytande på sitt eget halvt falska, halvt sanningsenliga vis. Det var något av en olyckshändelse att det råkade vara Chrusjtjov som blev talesmannen för reaktionen mot stalinismen. Men genom denna olyckshändelse kom en historisk "nödvändighet", ett överväldigande socialt och politiskt behov, att manifesteras sig.

Kina har å andra sidan förblivit industriellt underutvecklat. Fyra femtedelar av landets befolkning utgörs fortfarande av primitiva, icke läskunniga bönder som arbetar med uråldriga redskap (jämfört med de endast fyrtio procent av den sovjetiska befolkningen som är sysselsatt inom jordbruket). De kinesiska industriarbetarna befinner sig nu sannolikt på samma nivå som den sovjetiska arbetarklassen under det tidiga trettioåret, när den stora massan av den som just rekryterats från jordbrukarleden saknade all blick för den urbaniserade industrialismen och socialismen. Om stalinismen var den kombinerade produkten av revolution och barbarisk eftersläpning, så är maoismen med dess "primitiva socialistiska ackumulation", fadersstyre och magi, en rituell "marxism-leninism". Det är ingen mening med att jämföra maoismen med stalinismen. Skillnaderna är uppenbara, maoismen har inte plågats av alla de skrämmande slitningar som var karakteristiska för stalinismen. Den har inte fostrats under samma irrationella rädsla. Man har inte hänfallit åt samma vilda terror eller till stora utrensningar. Man har inte bemött folkliga önskemål om jämlikhet med samma fientlighet. Men har inte helt skamlöst bedragit det revolutionära ursprunget. Förvisso var nu inte Kina det första land som avskaffade kapitalismen; och bakgrunden till den nationella civilisationen och traditionen är annorlunda än i Ryssland. Om Stalin var arvtagaren till Lenin och Ivan den förskräcklige, så har Mao blandat samman leninismen med konfucianismen och med sedvänjor och tankar hämtade från de gamla styrande mandarinklasserna.

Trots alla dessa skillnader existerar det ändå odiskutabelt släktskap mellan den makthavande maoismen och stalinismen, släktskap som hänger samman med motsättningen mellan revolutionens socialistiska strävanden och den primitiva förindustriella samhällsstrukturen. Och därför har Mao, trots alla avvikelser från stalinismen och en tillfällig beslutsamhet att överträffa den, ännu inte varit i stånd att komma undan stalinismen. När han försökte göra detta drog han tillbaka

fötterna i panik och kom sedan att framträda som försvararen av den stalinistiska ortodoxin.⁴

4

De nuvarande skiljelinjerna löper mellan olika nationella partier, mellan ryssar, kineser, jugoslaver, polacker, rumäner och andra. Varje parti är emellertid mån om att upprätthålla sin egen nationella, monolitiska fasad. Vart och ett har sin egen ofelbare ledare – det jugoslaviska partiet i lika hög grad som de andra. Vart och ett angrips av oliktankande, men ingenstans är det öppna tillkännagivandet av meningsskiljaktigheter tillåtet. Inget av dem har än så länge kostat på sig privilegiet att hålla en enda öppen diskussion kring, något viktigt politiskt ämne. Deras skryt om ”återupprättandet av de leninistiska normerna i partilivet” är ihåliga – de kan tas för sanningsenliga bara av ren okunnighet om fakta. Lenin utmanades öppet vid nära nog varje partisammanskomst – ibland röstades han också ned i viktiga frågor – av kolleger och av medlemsskarnorna inom partiet. Ännu flera år efter Stalin förblir de byråkratiska hierarkierna de enda instanser där de politiska besluten fattas inom kommunistpartiet. De vakar svartsjukt över sitt monopol och skyddar det ihärdigt mot det vanliga partifolket. Den ofelbare ledaren, deras högste domare, är där för att vakta det. Ändå stimuleras på samma gång det trotsiga oliktankandet inom varje parti, i och med att grälen och bråken mellan partierna växer i omfattning och häftighet. Hela frågan gäller om eller hur länge dessa upproriska tankar kan hållas vid liv, hållas nere eller förtryckas. Och när och hur återspeglas den internationella uppdelningen – dessa tre strömningar – inom varje nationell organisation?

Vilka är då kännetecknen för vänster, höger och center? Maoisterna hävdar att det är de som representerar vänstern. Vi skall senare se i vilken utsträckning detta påstående är berättigat. Men helt visst är deras betoning av den stalinistiska ortodoxin och disciplinen ett tecken på byråkratisk konservatism snarare än något annat. (Det var inte en tillfällighet att vänstergrupperingarna i kommunismen före Stalin var antibyråkratiska och höjde ropet på ”proletär demokrati”.) Ur den synpunkten måste Chrusjtjovs avstalinisering sägas vara åtminstone en bit på väg för att motsvara kraven hos dagens kommunistiska vänstergrupperingar. Trots tvetydighet och demagogiska finter uppfordrar den medlemskadrarna till självständigt politiskt tänkande, höjer deras självförtroende, drar upp nya ämnen och provocerar till nya frågor.

Ett annat kriterium på dagens uppdelning är den kommunistiska attityden till ekonomiska privilegier i det efterrevolutionära samhället. Också här är alla skiljelinjer överskridna. Sedan Stalins död har sovjetpartiet tvingats att till viss del erkänna jämlikhetsbehoven hos massorna. Man har reducerat diskrepanserna mellan hög- och låginkomsttagare. Den maoistiska regimen har däremot inte, förefaller det, tillåtit privilegierna att anta sådana chockerande dimensioner som i Sovjet under Stalin, eller ens tillåtit sådana löneskillnader som är vanliga i Sovjetunionen än i dag. Om andra länder i Sovjetblocket är det svårt att generalisera. Den polska ekonomin förefaller exempelvis lida av en helt ogenomtänkt löneutjämning i lika hög grad som av ekonomiska privilegier. Överallt vägrar de styrande grupperna att lösa upp den sociala stratifieringen eller ens att öppet avslöja nationens lönestruktur. Och inga är så hemlighetsfulla i det hänseendet som kineserna. Kontrasterna mellan de övre och lägre skikten inom samhället är uppenbarligen överallt så skarpa att de inte kan visas fram i dagsljus.

Bara på ett viktigt område, kommunismens internationella politiska strategi, har delningen antagit en definitiv karaktär. Här har kineserna på allvar intagit vänsterns position, medan Chrusjtjov le-

⁴ vetydigheten i den maoistiska attityden till Stalin är emellertid ingalunda skingrad. ”Problemen kring Stalin ... är alltså ett ämne som förorsakar mycket diskussion...”, säger *Peking Review*, ”det är sannolikt så att inget slutligt domslut kan erhållas i den frågan under det här århundradet”. Och detta sägs i en artikel ägnad åt att hylla Stalin!

der centern, och Tito, Togliatti och deras medsympatisörer i Sovjetblocket står till höger.⁵ Maoisterna attackerar den sovjetiska diplomatin och den chrusjtjovistiska föreställningen om ”fredlig amexistens”. Deras argument har fyllts av ultraradikala (eller som ryssarna säger ”äventyrliga”) övertoner: på ett tidigt stadium i debatten tycktes de vilja förneka möjligheten av fredlig samexistens, förneka också Moskvas rätt att följa en sådan politik. Och de talade som om deras tanke var att förringa en kärnvapenmassaker. Helt nyomen har de emellertid rensat bort sådana övertoner i sina uttalanden, men de fortsätter att ropa slogans när de fördömer provstoppsavtalet i Moskva och *i stället* förespråkar en kärnvapenedrustning som den enda garantin mot ett världskrig. Det borde stå klart att inte ens en total kärnvapenedrustning kan åstadkomma den garantin – världskrig skulle alltså kunna startas med konventionella vapen och var och en av kärnvapenmakterna skulle kunna fylla på sin kärnvapenarsenal ganska snabbt. Kineserna är således inkonsekventa när de förebrår Chrusjtjov för att han ”sprider pacifistiska illusioner” genom att underteckna provstoppsavtalet, medan de själva håller på att utbilda än större illusioner. Men lika väl som man kan kämpa för nedrustning, utan att man behöver hänfalla åt önsketänkanden, så kan man välkomna provstoppsavtalet, utan att överdriva dess betydelse.⁶

Maoisternas ”våldsspråk” är emellertid inte väsentligt för deras huvudargument, vilket är att Chrusjtjov eftersträvar en av spänning med väst, att han har offrat de revolutionära rörelsernas intressen i Asien, Afrika och Latinamerika och att de kommunistiska partierna i väst har låtit sig vägledas av Moskvas diplomatiska behov snarare än av klasskampens principer. Detta är, säger Peking, själva kärnan i Chrusjtjovs tal om ”fredlig övergång från kapitalismen till socialismen” och Togliattis och Thorez' tal om ”den parlamentariska vägen till socialismen”. Det är också därför som Moskva säger till de koloniala och halvkoloniala folken, att de kan uppnå full, ekonomisk lika väl som politisk, oavhängighet på fredlig väg, utan våldsam revolution och under ”den nationella bourgeoisins” ledarskap. Mao har motsatt sig Chrusjtjovs toppdiplomati i misstanke om att Chrusjtjov på dessa toppmöten försöker ”blidka” Förenta staterna på bekostnad av Sovjetblocket och andra, huvudsakligen underutvecklade länder (Iran, Kongo, Algeriet, Kuba). Chrusjtjov har – så låter kinesernas argumentation – gjort onödiga medgivanden åt Eisenhower

⁵ Högern är mycket inflytelserik i länderna inom Sovjetblocket, delvis beroende på att den är ett ”genomfartsområde” för den kraftiga antikommunism som kommer från bönderna, återstoden av bourgeoisin och intelligentsian. Men högern är också oorganiserad, illa definierad och konturlös, dess anhängare undviker att identifiera sig själva med den. Bland partiledarna ställer sig Gomulka och Kadar någonstans mellan högern och centern. I Sovjetunionen är högern än mer vag än på andra håll. Dess sympatisörer föredrar tydligen som tidigare, att hålla sig dolda bakom centern vilken de utsätter för ett konstant tryck. (Ungefär sådana var också relationerna mellan bucharinisterna och stalinisterna under mitten av tjugotalet.) Högern står för det oinskränkta, konsekventa genomförandet av de genuint revisionistiska idéerna, vilka den chrusjtjovistiska centern bara förde fram halvhjärtat. Man förordar en politik i ”den fredliga samexistensens” tecken, som är mer rätlinjig än Chrusjtjovs diplomatiska balansgång, ett mer beslutsamt avståndstagande från Sovjets och Sovjetblockets sida från de revolutionära rörelserna ute i världen. Ett ”djävare” förkastande av Lenins imperialisteori och andra ”föråldrade” delar av det leninistiska arvet. Ett öppet erkännande av den västliga kapitalismens ”stabilisering” under efterkrigstiden och, som en följd av detta, behovet av att skapa om de kommunistiska partierna i väst till någonting liknande vänsterreformistiska partier. Oförfalskad nationell kommunism är mer typisk för högern än för centern och detta gör det svårt eller rent av omöjligt för högern att hysa anspråk på att vara en internationell riktning inom kommunismen. Det är i detta sammanhang som Togliattis ”polycentrism” får sin rätta innebörd, vilket också gäller Titos vägran att erkänna världens indelning i block och i stället propagera för titoismen på det internationella planet. (Nationella kommunistpartier kan inte bilda en international.) I den mån högergrupperna också är obetingade motståndare till ”sovjetisk hegemoni”, så förnekar de också till viss grad den chrusjtjovistiska konformismen och fastän de gör gemensam sak med Chrusjtjov mot Mao, så gör de detta med en känsla av reservation, eftersom de inte vill se någon internationell disciplin över rörelsen återupprättad.

⁶ Chrusjtjovs propagandister överdrev naturligtvis detta på ett storvulet och dumt vis. De lovprisade provstoppsavtalet som gryningen till en ny era, med pukor och trumpeter, vilka dock är de enda instrument vilka de lärt sig att hantera.

och Kennedy, ibland, som i fallet Kuba, efter att ha gjort onödiga provokationer. Har han inte sagt det franska folket att general de Gaulle är den nationelle ledare för vilken det skall hysa förtröstan? Har han inte i och med detta bidragit till att demoralisera de franska kommunisterna, som inte gjort någonting för att bistå Algeriets kamp för självständighet? Har inte det italienska kommunistpartiet, under påverkan an Chrusjtjov, sökt att införliva sig själv med bourgeoisin, Vatikanen och till och med med NATO? Befalldes inte Togliatti sitt parti att gå ut på Roms gator *en masse* för att välkomna president Eisenhower under dennes besök i Italien? Och har inte Chrusjtjov försökt att påtvinga revolutionerna i Mellersta östern, i Afrika och i Latinamerika ett stillestånd, genom att backa upp Nasser, Kassem och, naturligtvis, Nehru, och därmed splittra och ödelägga de lokala kommunistpartierna?

Detta är en mäktig anklagelselista. Det chrusjtjovitiska svaret är att bara försiktighet kan rädda freden, och om det gällde att helt "oblygt" uppmuntra varje revolutionär jäsning och rörelse utomlands – i enlighet med de kinesiska uppmaningarna – skulle det hetta upp de internationella spänningarna och provocera fram ett världskrig. Kineserna påpekar att ju djärvare kommunismen agerar och ju vidare revolutionen sprids, desto mer blir USA och NATO försvagade, lamslagna och ur stånd att vidta motåtgärder. Och desto mindre sannolikt är det att ett världskrig skall utbryta. (Den uppenbara motsvarigheten till detta argument är den eviga debatten i väst mellan förespråkarna av en "hård" politik visavi kommunistiska regimer och anhängarna av förhandlingar och begränsade överenskommelser.) Det är detta som frågan gäller, säger kineserna, inte önskvärdheten eller icke-önskvärdheten av en fredlig samexistens. Inte ens Chrusjtjov utesluter bruket av kärnvapen som svar på aggression. Och det finns ingen anledning att anta att Mao är villigare att använda dem än Chrusjtjov. Dispyten gäller snarare frågan om vilken politik som mest sannolikt förhindrar ett världskrig: kommunismens självbehärskning, som Chrusjtjov talar för eller underförstår, eller revolutionens spridning som Mao vidhåller?

Här knyter dispyten verkligen an till 1920-talets stora debatt. Ekot från de diskussionerna blandar sig oavbrutet in i meningsutbytet mellan Peking och Moskva. Omedvetet och kanske också i okunnighet om det, tar Mao här upp Trotskijs argument mot Stalin och mot svårigheterna för den internationella kommunismen i och med socialismen i ett land, medan Chrusjtjov talar och agerar i den stalinistiska traditionen. Ändå vägrar de båda envist att erkänna att de är ekon av de röster de upprepar. Chrusjtjov låtsas att det är han, inte Stalin, som är upphovet till den fredliga samexistensens politik (vilken Lenin i sin visdom klart förebådade). Och Mao vill göra gällande att det han förordar är en direkt fortsättning på Stalins linje. Båda förfalskar det förflutna. Chrusjtjov i syfte att få det att passa hans avstalinisering, Mao i syfte att passa in det i hans på nytt bekräftade stalinistiska ortodoxi.

Sanningen är att Stalin skapade och följde den fredliga samexistensens politik, precis i samma utsträckning som Chrusjtjov, genom att underställa den internationella kommunismen hans *raison d'etat*. Stalins "vänskap" med Chiang Kai-shek, hans pakt 1935 med Laval, den efterföljande folkfronten, hans beslutsamhet att med hjälp av de spanska kommunisterna och GPU hålla det spanska inbördeskriget inom dess "borgerligt demokratiska" gränser, hans pakt med Hitler 1939, hans pakter med Churchill och Roosevelt i Teheran och Jalta, den moderata politiken, (pro-gaullistisk och probadoglio inom de franska och italienska kommunistpartierna – detta var Stalins huvudsakliga tillämpningar av doktrinen om den fredliga samexistensen. Trots alla ändrade omständigheter är Chrusjtjovs variationer på temat inte så annorlunda i sak. Också hans ombytthet mellan "äventyrlighet" och "opportunist" följer det stalinistiska mönstret. (I Kubafallet provocerade han först Förenta staterna och gav så efter, precis som Stalin hade gjort vid Berlinblockaden 1948.) Å andra sidan behöver man bara jämföra den maoistiska anklagelsen mot Chrusjtjov med Trotskijs, Zinovjevs, Kamenevs och Radeks kritik av Stalins sätt att sköta

Kominterns affärer, för att finna i stort sett samma motiv – bara med den skillnaden att Mao är mycket hårdare i sin argumentering, besitter mindre kunskaper och förståelse för väst, och att hans högst orientala idiom och betoningar klingar illa också i de inte alltför mångtliga prokinesiska öron som återfinns i väst.⁷

5

Men är denna kontrovers, kan man fråga sig, verkligen ”sant ideologisk” till sin karaktär? Återspeglar den genuina skillnader i revolutionärt tillvägagångssätt och internationell kommunism? Eller begagnar maoisterna bara den revolutionära internationalismen som täckmantel för att skyla sina nationella ambitioner? Är inte Chrusjtjovs vägran att utrusta Kina med atomvapen den verkliga orsaken till den maoistiska fiendligheten? Och om så är – är det inte alltihop fråga om ett vanligt spel om nationell maktpolitik?

Denna åtskillnad mellan ”ideologi” och ”nationella ambitioner” är minst sagt konstlad. Naturligtvis har alla byråkratiska hierarkier en böjelse att utöva nationell arrogans och föra maktpolitik. Detta kan var sant för maoisterna lika väl som för deras meningsmotståndare. Stalinismen representerade inte bara sin egen art av nationell kommunism – och den gjorde det tjugofem år före titoismen – utan den var också en skola i nationell kommunism för alla kommunistiska partier. Också nu drömmer varje kommunistparti från Elbe till Kinesiska sjön om sin ”egen” socialism i sitt eget ”enda land”.⁸ Visserligen hade Stalin utnyttjat alla partier för att de skulle tjäna enbart hans *raison d'état*, men knappt hade hans hand fallit och banden lossat förrän varje parti började visa sina nationella böjelser och drag. Alla antogs vara delar av en, internationell monolit. Och alla förutsattes sätta sig emot varje centrifugal kraft som fanns ibland dem. Ändå hade alla burit med sig de nationella fejderna från *l'ancien régime* in i sin ”socialism”. Detta kan återigen gälla för maoisterna lika väl som för deras motståndare – härav deras senaste antydningar om Kinas oförändrade territoriella krav på Sovjet och eventuella gränstvister.

Men detta är bara en del av sanningen. Vad som är minst lika viktigt är att den kinesiska folkrepubliken internationella position hittills inte har givit dess ledare stort utrymme för att spela med i den nationella maktpolitiken, och att utbredningen av revolutionen alltjämt erbjuder dem den enda utsikten till nationell säkerhet. Utstötta underkastade blockad eller i bästa fall halvt bojkottade av väst och, och nu hunsade och på nytt bojkottade av Sovjet, så kan de bara se fram emot de omvälvningar i nära och avlägsna länder, som kan beröva väst dess imperialistiska styrka, för in nya medlemmar i ”det socialistiska lägret”, utvidga lägret och försvaga Sovjets dominans över det. Om inget annat – trots att det nu finns mycket annat dessutom – så räcker det nationella intresset för att driva maoisterna en bit på vägen mot den revolutionära internationalismen. Och deras ”ideologi” besitter eget innehåll, tyngd och attraktionskraft, även om den skyler de nationella ambitionerna. Hur många nationella strävanden, hur många inskränkta intressen hos furstendömen, städer och kyrkliga hierarkier var inte en gång involverade i reforma-

⁷ Ett exempel på Pekings grova okunnighet är det bisarra påståendet att Tito har återupprättat kapitalismen i Jugoslavien. Eller är det ren illvilja?

⁸ Detta är ett framträdande hinder på vägen mot en integrering av Sovjets och Östeuropas ekonomiska planering inom Comecon. Nu talar också kineserna om sin ekonomiska självhushållning. Att den sovjetiska blockaden tvingar dem att lita till egna resurser är naturligtvis sant. Men på äkta stalinistiskt vis tycks de göra en dygd av den bittra nödvändigheten och upptäcker att den gamla kinesiska muren är att förutbestämt socialismens bålverk. Mot detta sätter Chrusjtjov framstegen och fördelarna med en ”internationell arbetsfördelning” inom det socialistiska lägret. Den tanken var bannlyst under Stalin — det var ett trotskistiskt kätteri. Chrusjtjovs bekännelse till den skulle bli mer övertygande, om han inte så ofta använde de ekonomiska repressalierna mot bångstyriga medlemmar inom det socialistiska lägret. Den storryska chauvinismen, det byråkratiska gisslet och den internationella arbetsfördelningen går inte särskilt bra ihop.

tionen och mot-reformationen och i de oändliga protestantiska splittringarna – allihop fyllde de Europas luft med ropet från kyrkliga doktriner och teologiska påbuden det vore bara den mest hänsynslöse *Schustermarxist* som skulle avfärda som meningslösa de ideologiska termer i vilka Luther, Calvin, Zwingli, påvarna och jesuiterna förde sina dispyter. Idéer är makter i sig själva, när de vinner makt över miljoner sinnen. Och oavsett maoisternas yttersta motiv och begränsningar, så håller de på att gjuta in tankarna om en revolutionär internationalism i miljoner sinnen, så som ingen annan gjort det sedan Lenins dagar. Däri ligger den världshistoriska betydelsen i deras ståndpunkt gentemot Chrusjtjov.

Efter att ha sagt detta, måste vi fortfarande värdera ”motiven och begränsningarna”. Peking fördömer nu händelseutvecklingen inom de flesta viktiga kommunistpartier, och man sträcker sig bakåt över hela det efterstalinistiska decenniet och till och med över de sista åren av Stalineran. Huvudpunkten i deras anklagelse mot chrusjtjovismen är att den arbetat på att fördärva den kommunistiska rörelsen, att den har påtvingat revolutionen i de underutvecklade länderna ett stillestånd och att den har uppmuntrat de västliga kommunisterna, i synnerhet fransmännen och italienarna, att hålla vapenvila med det borgerligt-imperialistiska establishment.

Men var, kan man fråga sig, har då maoisterna hållit hus hela den här tiden? Varför höll de sig tysta ända fram till sommaren 1963? Uppenbart kunde de inte ägna sin uppmärksamhet åt allt detta, medan de utkämpade sitt eget inbördeskrig, grep makten och konsoliderade den. Och kanske kunde de inte ta till orda innan Stalineran var över. Men hur kan de rättfärdiga sin tystnad under de följande tio åren? Om deras ord apropå Moskvas sätt att korrumpdera den internationella kommunismen är riktiga – och mycket i dem är det otvivelaktigt – tycks inte omdömesförmåga ha varit deras mest utmärkande egenskap. Om chrusjtjovismen har demoraliserat kommunistpartier runt om i världen, så har maoisterna genom sin tystnad medverkat till den demoraliseringen. Om Moskva har verkat hindrande på de revolutionära rörelserna av diplomatiska orsaker, exempelvis i Mellersta östern, då har de givit dem fria händer. Eller anser de att de har räddat sina själar genom att ge uttryck åt sitt missnöje vid tillfälliga trosmöten för de åttio partierna eller i konfidentiella budskap till det sovjetiska presidiet?⁹

Peking har ”avslöjat” den chrusjtjovistiska opportunisten vid ett ganska sent datum. Mycket av den revolutionära vågen i Fjärran östern och Mellersta östern och i Afrika ebbade ut under det första årtiondet efter Stalin, när kommunistiska partier litade på Nasser, Kassem, Sukarno och deras gelikar. Sedan dess har de flesta exkoloniala eller halvkoloniala länderna uppnått en relativ stabilitet och ingenting utlovar någon ny stor revolutionär våg, jämförbar med förra decenniets. Den ”nationella bourgeoisins” ledare sitter i sadeln praktiskt taget över allt. De lokala kommunister som kunde ha haft en chans i kampen om makten under femtiotalet kommer knappast att återfå en sådan möjlighet inom snar framtid. Det är i själva verket under den afro-asiatiska revolutionens ebb som kineserna har trätt fram med sina djärva föreskrifter för en kommunistisk politisk offensiv. I likhet med några av ultraradikalerna inom den gamla Komintern, tycks de inte med säkerhet kunna skilja ebb från flod.

6

För tillfället är de skilda fraktionerna fullt upptagna av sina taktiska spel, av att intrigera bakom kulisserna och att manövrera sig fram till fördelaktiga positioner. Ett halvt år efter den öppna

⁹ Man undrar vilket råd maoisterna ger sina indonesiska kamrater, ledarna för det största kommunistiska partiet utanför Sovjetblocket, ett parti som är hänvisat till att leva under maoistisk påverkan. Hävdar Peking att de skall fortsätta att stödja Sukarno (på samma sätt som Stalin en gång ansåg att kineserna skulle stödja Chiang Kai-shek)? Eller uppmuntrar man dem att arbeta på att störta Sukarnos pseudobonapartistiska diktatur och för revolutionen?

brytningen mellan Peking och Moskva har man uppnått ett dödläge. De kommunistiska partierna i Asien stöder i större eller mindre utsträckning maoismen (med undantag av det indiska partiet, som leds av chrusjtjoviter, fastän maoisterna har sina pålitliga fästen bland medlemmarna). Inom de kommunistiska partierna i väst går tiden emot maoismen, även om en vänstervriden underström gör sig påmind. Icke-kommunistiska radikaler i den underutvecklade världen intar en reserverad attityd. (Castro, som ett tag föreföll vara prokines, men efter ett besök i Moskva utgöt sig i panegyriskt lovprisande av Chrusjtjov, har med vissa svårigheter förhållit sig neutral.)

Att den viktigaste skiljelinjen löper så skarpt mellan öst och väst (och då inkluderar "väst" också Sovjet) är i sig själv en spegelbild av dispytens art: på den ena sidan om skiljelinjen finns de partier som är knutna till Sovjet och de som "anpassat" sig till den västliga "välfärdsstaten" och dess kapitalistiska rikedom, på den andra sidan återfinns de som konfronteras med de olösta och obarmhjärtiga problemen i den "underutvecklade" världen. En av farorna med denna åtskillnad är att den kan utveckla sig till en ohöjd rasmotsättning mellan vita och färgade kommunister. Varken Peking eller Moskva vågar att permanenta denna skiljelinje – och ingen har kunnat ändra den. Om Chrusjtjov hoppades kunna sammankalla en internationell konferens för att bannlysa maoismen, så har han tvingats uppge eller uppskjuta planen. De asiatiska kommunisterna har gjort klart att de inte kommer att medverka till bannlysningen. Dessutom har även sådana trofasta prochrusjtjoviter som Togliatti och Gomulka visat sin motvilja. Den kommunistiska högern, både inom och utom Sovjetblocket, fruktar att exkommunikationer och uteslutningar kan komma att betyda att hela rörelsen faller tillbaka i stalinism. Och en häxjakt som sätts igång mot vänstern kan lika väl komma att vändas mot högern. På detta oväntade sätt gör sig splittringen mellan höger och center kännbar, denna latent splittring som löper parallellt med den öppna spricka som skiljer båda dessa grupperingar från maoisterna.

Vad som en gång var en övernationell monolit är alltså nu uppsplittrad över mittenlinjen och längs nationella linjer. De kommer inte längre knutna till varandra av några genuint internationella band. Den enorma byråkratiska struktur, som hade sitt ursprung i den gamla Komintern, har upplösts i nationella fragment. Men varje fragment förblir till det yttre monoliter i sig själva. Detta sakernas tillstånd kan knappast hålla – det kan inte vara annat än ett övergångsstadium mellan kommunismens fastvuxenhet i de stalinistiska formerna och dess nybildningar utifrån andra grunder. Den avgörande frågan är huruvida rörelsen kan omforma sig – om idéerna är starka och livskraftiga nog att bryta igenom de nationella monoliterna. De gamla mekaniskt disciplinerade kommunistpartierna passade helt naturligt in i uppbyggnaden av de staliniserade Komintern och Kominform. Men de är i högsta grad olämpliga för de nutida tvistigheterna som kännetecknar den internationella kommunismen. Kommer medlemsmassorna att bli medvetna om rörelsens svåra sjukdom och inse att bara fri kritik och fri debatt – fri inom varje parti – kan bota detta, när de ser sina ofelbara ledare råka i luven på varandra? Att ställa den frågan är detsamma som att fråga hur stor pånyttfödande kraft som fortfarande kan finnas kvar i den kommunistiska rörelsen efter årtionden av byråkratisk korruption. Kan den kommunistiske doktor Jekyll alltså bli sig själv igen, efter att så länge ha blivit ställd i skuggan av den stalinistiske mr Hyde?

Om något parti kan sägas vara verkligt i den betydelsen att det är splittrat och ger fritt spelrum åt – och konstruktivt bruk av – sina inre motsättningar, då är dagens kommunistiska rörelse ännu bara förverkligad till hälften. Men den kan inte förbli så. Den kommer antingen att anta sin fulla, verkliga skepnad genom ytterligare splittringar och återvinna enheten i en genuin, inre demokrati – tack vare oförhindrad debatt kring alla väsentliga problem, kring sitt förflutna och kring framtiden. Eller också kommer rörelsen inte att kunna bryta igenom de former den ärvt från stalinismen. Och då kommer den att upplösas genom att dess egna centrifugalkrafter börjar arbeta.